
II. ЕКОНОМІКА, ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

УДК 314.18:63:331.108:631.11

ЗРУШЕННЯ В ДЕМОГРАФІЧНІЙ СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Т. М. Лозинська, доктор наук з державного управління; О. Г. Лещина

Тривалий період реформування економічних відносин в Україні викликав помітні зрушення в усіх сферах суспільного життя. Проте утворені останнім часом нові структурні співвідношення свідчать про розвиток несприятливих тенденцій або вказують на вже сформовані структурні диспропорції. Найбільш показовою у цьому відношенні є сформована економічна структура українського суспільства, яка вказує, що менше 20 % населення країни має у своєму розпорядженні близько 80 % суспільного багатства [1]. На цьому тлі розвиваються негативні процеси, наслідки яких важко подолати навіть у віддаленій перспективі. Серед іншого викликають занепокоєння наявні демографічні тенденції у сільській місцевості, що свідчать про появу проблем, які необхідно буде розв'язувати найближчим часом, зокрема проблему кадрового забезпечення аграрних підприємств.

Проблема кадрового забезпечення не є новою [2], але сучасне її загострення спричинене кардинальною зміною умов відтворення робочої сили в сільському господарстві, вказує на

необхідність залучення механізмів держави до вирішення питань формування людського капіталу, який є чи не найголовнішим фактором зростання аграрної економіки. Різні аспекти управління трудовим потенціалом у сільському господарстві, питання кадрового забезпечення, виявлення чинників впливу на формування людського капіталу висвітлені у працях зарубіжних і вітчизняних науковців: У. Бека, Т. Гажі, З. Калугіної, В. Кропивка, Е. Лібанової, Л. Михайлової, Т. Олійник, І. Прокопи, В. Юрчишина та ін.

Але через мінливість соціально-економічної ситуації необхідно постійно аналізувати процесі, що її визначають, з метою пошуку більш ефективних інструментів впливу на взаємовідносини суб'єктів аграрної економіки.

Мета статті полягає в аналізі демографічних зрушень у сільській місцевості, виявленні наслідків їх впливу на кадрове забезпечення аграрних підприємств і обґрунтування заходів, спрямованих на поліпшення умов відтворення робочої сили в сільському господарстві.

У контексті цивілізаційного розвитку зміна співвідношення між чисельністю сільського та міського населення на користь останнього є загальною тенденцією. Її негативна оцінка пов'язана не з запереченням самого факту такої структурної зміни, а із характером причин, через які відбуваються переміщення сільського населення до міст або прискорене зменшення кількості сільських мешканців проти міського.

Питома вага сільського населення в Україні постійно зменшується (рис.), але це, можливо

б, не викликало такого занепокоєння, якби не відмічалися більш негативні зрушення демографічної структури. Це в першу чергу стосується збільшення частки сільського населення у непрацездатному віці, що погіршує демографічне навантаження на 1000 жителів (у сільській місцевості воно в 1,5 разу вище, ніж у містах); збільшення частки безробітних або зайнятих неповний робочий день; скорочення природного приросту сільського населення за рахунок зменшення народжуваності та збільшення смертності тощо.

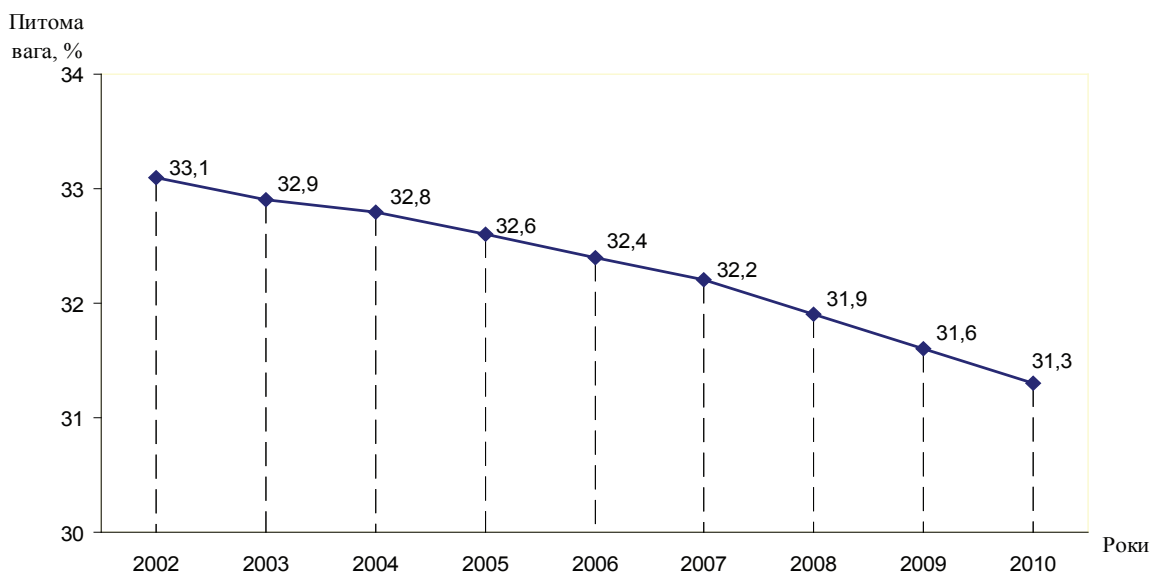

Рис. Динаміка питомої ваги сільського населення України в загальній його чисельності за 2002–2010 рр., % (побудовано за джерелами [3, 4])

Запровадження приватної форми ведення господарської діяльності в аграрному секторі економіки дало поштовх розвитку фермерських і особистих селянських господарств (ОСГ), проте останні, забезпечуючи самозайнятність селян, не тяжіють до товарного виробництва (а тим більше, до його розширення), і тому не можуть розглядатися як джерело отримання постійних доходів. Але у статистичній звітності власників ОСГ разом із найманими працівниками сільськогосподарських підприємств відносять до категорії зайнятих, що, на наш погляд, завуальовує реальну картину з працевлаштуванням сільських жителів. Упродовж 1990–2010 рр. чисельність найманих працівників сільськогосподарських підприємств

скоротилася більше ніж на 80 % [3], головним чином, через існування декількох основних причин:

- загальне скорочення обсягів валового виробництва, яке по багатьох видах продукції не вдалося відновити й досі;
- зміна структури аграрного виробництва на користь рослинництва, що загостило проблему сезонності використання робочих рук у сільському господарстві;
- незадовільні умови виробництва, низьку заробітну плату та заборгованість із її виплатою;
- підвищення продуктивності праці унаслідок поступового переоснащення сільсько-

господарського виробництва більш потужною технікою;

- поглинання невеликих сільськогосподарських підприємств великими агрохолдингами, власники яких досить часто ігнорують місцеву робочу силу, використовуючи більш кваліфікованих міських працівників.

О. Могильний зазначає, що «за час ринкових трансформацій із розрахунку на один сільський населений пункт чисельність найманих працівників сільського господарства скоротилась у середньому з 171 до 24 осіб» [5, с. 126].

Попередні дослідження одного із авторів також свідчать про подальше скорочення «... середньооблікової кількості працівників, зайнятих у сільському господарстві...», що вказує на «... наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями» [2, с. 117]. Здавалося б, при перевищенні пропозиції робочої сили над її попитом не повинно виникати проблем із кадровим забезпеченням аграрних підприємств, але це не так. Перш за все, сільськогосподарські підприємства, як і промислові, відчувають гостру потребу у висококваліфікованих робочих кадрах. У сільській місцевості катастрофічно

не вистачає слюсарів, механізаторів для нової техніки, зварювальників, механіків тощо. За дослідженнями С. Лучик, і В. Лучик «ринок праці на 80 % зацікавлений у робітничих професіях і лише на 20 % – у фахівцях з вищою освітою» [6, с. 4].

При достатній кількості спеціалістів з вищою освітою, яких готуються аграрні вищі навчальні заклади, виникають проблеми і з залученням управлінських кадрів – значна частина випускників цих ВНЗ просто не повертається в село. Міграція молоді створює додатковий демографічний тиск у сільській місцевості, оскільки погіршується структура населення за віком (збільшується частка людей похилого віку), зростає демографічне навантаження на одного працюючого, помітно зменшується народжуваність. У містах, сільська молодь, наражаючись на проблеми соціальної адаптації, також не поспішає народжувати дітей, що, серед іншого, не сприяє призупиненню природного скорочення населення України. Сповільнення цього процесу за останній рік, на жаль, пов'язано не зі збільшенням народжуваності (табл. 1).

Таблиця 1

Природна зміна чисельності населення України за 2010–2011 рр. [4]

Показник	Усього, тис. осіб		Січень – серпень 2011 р. до січня – серпня 2010 р., %	На 1000 осіб, осіб	
	січень – серпень 2010 р.	січень – серпень 2011 р.		Січень – серпень 2010 р.	Січень – серпень 2011 р.
Кількість народжених (живих)	330	327,4	99,2	10,8	10,7
Кількість померлих	472,1	448,9	95,1	6,7	6,4
Природне скорочення	142,1	121,5	85,5	4,6	4,0

Особисте спілкування з випускниками аграрних ВНЗ і дослідження соціально-економічного середовища сільськогосподарських підприємств дозволили виявити основні причини міграції молоді з сільської місцевості. Найбільше нарікань викликає рівень заробітної плати, її натуралізація, слабкий зв'язок із індивідуальними результатами діяльності. Попри помітне збільшення середньомісячної заробітної плати найманих працівників сільського господарства в 2011 р. проти поперед-

нього року, її рівень залишається значно нижчим, ніж у інших галузях економіки (табл. 2).

Серед інших причин найчастіше виокремлюють на відсутність можливості придбати або побудувати житло, яке б відповідало сучасним уявленням про його функціональність, економічність і естетику; погані умови і непрестижність сільськогосподарської праці; відсутність перспективи для кар'єрного зростання; погана якість надання соціальних послуг (лікарняних, освітніх, транспортних,

побутових); відірваність від культурного життя; відсутність умов для дитячого розвитку (спеціалізованих шкіл, клубів, гуртків, спортивних споруд); необхідність після закінчення трудового дня працювати в підсобному госпо-

дарстві з метою забезпечення сім'ї основними продуктами харчування (передусім тваринницького походження, виробництвом яких не займається більшість сільськогосподарських підприємств) і отримання додаткового доходу.

Таблиця 2

Заробітна плата за окремими галузями економіки України за 2011 р., грн [4]

Галузі економіки	Нараховано в середньому штатному працівникові				за оплату 1 год, грн
	серпень 2011 р.			у відсотках до середнього рівня по економіці	
	грн	липня 2011 р.	серпня 2010 р.		
Усього	2694	98,0	118,2	100,0	16,76
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1891	93,5	125,3	70,2	11,41
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	2328	102,8	125,1	86,4	14,09
Рибальство, рибництво	1356	97,7	113,1	50,4	8,69
Промисловість	3233	101,6	122,2	120,0	19,93
Будівництво	2480	106,0	129,3	92,1	15,78
Торгівля	2411	101,2	126,2	89,5	14,71
Діяльність транспорту і зв'язку	3246	101,0	114,1	120,5	19,78
Фінансова діяльність	5378	93,5	114,8	199,7	32,42
Державне управління	3367	100,5	111,3	125,0	20,18
Освіта	1913	83,4	110,7	71,0	13,19
Охорона здоров'я	1806	98,8	110,0	67,1	10,81

Між іншим, розвиток сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від його кадрового потенціалу, здатності працівників ефективно вирішувати поставлені завдання, здійснювати інноваційну діяльність і приймати стратегічні рішення.

Значна частина перелічених проблем і є предметом державної соціальної політики, інші можуть бути розв'язані в межах аграрної політики чи політики територіально-адміністративного устрою держави.

Очевидно, що без підтримки держави навряд чи вдасться змінити існуючий вектор соціально-економічних процесів і створити сприятливі умови для людського розвитку. На нашу думку, пріоритет слід віддати трьом завданням, виконання яких сприятиме реалізації державної політики людського розвитку в сільській місцевості, причому виконувати їх слід паралельно:

- створення робочих місць у сільській місцевості за рахунок розвитку тваринництва,

підприємств обслуговуючої інфраструктури, а також виробництв, не пов'язаних із сільським господарством. Значення несільськогосподарського виробництва в сільській місцевості зростає з кожним роком через підвищення продуктивності аграрної праці;

- забезпечення житлових, побутових і соціальних умов сільського населення, які б відповідали сучасним вимогам. При такій спрямованості престижність проживання в сільській місцевості зростатиме, що збільшуватиме можливості залучення висококваліфікованих кадрів до аграрної сфери;

- сприяння реалізації багатофункціонального призначення сільського господарства сталому розвитку сільських територій. Концепція багатофункціональності сільського господарства як принцип аграрної політики була прийнята країнами-членами ОЕСР 1998 р. і означає, що аграрне виробництво, окрім своєї основної функції, може також «... формувати ландшафти, надавати природоохо-

ронні блага, такі як консервація земель, стійке управління відтворювальними природними ресурсами і підтримання біорізноманітності, а також сприяти соціально-економічному розвитку сільських територій» [7, с. 87].

Демографічні тенденції у сільській місцевості виявляють нові аспекти проблеми кадрового забезпечення аграрних підприємств: нестачу робочих кадрів, міграцію молоді, зростання демографічного навантаження тощо. Розроблення та реалізація державної політики, спрямованої на людський розвиток, дозволить забезпечити адекватні умови життя, привабливість сільського укладу, створення робочих місць, що сприятиме поліпшенню кадрового забезпечення підприємств аграрної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юхновский И. Главная цель – создать в Украине общество с господствующим средним классом / И. Юхновский // Зеркало недели. – 2007. – № 14 (643). – (14 апреля).
2. Лещина О. Г. Організаційно-економічні умови формування кадрового потенціалу аграрної сфери / О. Г. Лещина // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 1. – С. 114–118.
3. Сільське господарство України : стат. щоріч. за 2010 р. / за заг. ред. Ю. М. Остапчука ; Держкомстат України. – К., 2011. – 348 с.
4. Економічна активність населення 2010 [Електронний ресурс] : стат. зб. – Режим доступу : <http://www.ukr.stat.gov.ua>. – Назва з екрана.
5. Могильний О. М. Державна політика розвитку сільських територій / О. М. Могильний // Економіка АПК. – 2010. – № 10. – С. 125–131.
6. Лучик С. Д. Визначення пріоритетів політики продуктивної зайнятості сільського населення / С. Д. Лучик, В. Є. Лучик // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 2. – С. 3–8.
7. Серова Е. В. Мировая аграрная экономика / Е. В. Серова, О. В. Шик ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 407 с.

УДК 316.46+005.95

ФУНКЦІЇ ЛІДЕРА-КЕРІВНИКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

С. І. Нестуля, кандидат історичних наук

Наприкінці ХХ ст. у світовому економічному розвитку з'явилося багато нового – це і високотехнологічні виробництва, і трансформаційна конкуренція, нові стандарти продуктивності праці, глобалізаційні процеси. Всі ці процеси відбуваються настільки швидко, як ніколи раніше.

Відтак, перед керівниками постає вкрай важливе запитання: чи готові вони реально долати всі виклики, які спричинені новими змінами ділового світу?

Відповідаючи на це питання, розуміємо, що сучасний керівник не може успішно розвинути свою організацію, опираючись на стару управлінську парадигму. Динаміка розвитку світової економіки вимагає нових – лідер-

ських якостей і ефективного використання лідерських функцій.

Зазначимо, що проблеми функцій лідера розглядали багато науковців. Функції формального лідера-управлінця сформульовані ще в класичній теорії А. Файоля [7]. Висвітлення функцій керівника-лідера зустрічаємо в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, зокрема П. Друкера [3], Х. Мінцберга [6], Е. Боне, М. Беляцко [2], Ю. Ємельянова, С. Кузьміна, І. Волкова [5] та ін.

Проте найбільше, мабуть, на ниві дослідження функцій лідера попрацював британський професор, доктор філософії Лондонської Колегії Короля Джон Адаїр. Саме йому належить концептуальне оформлення і об-